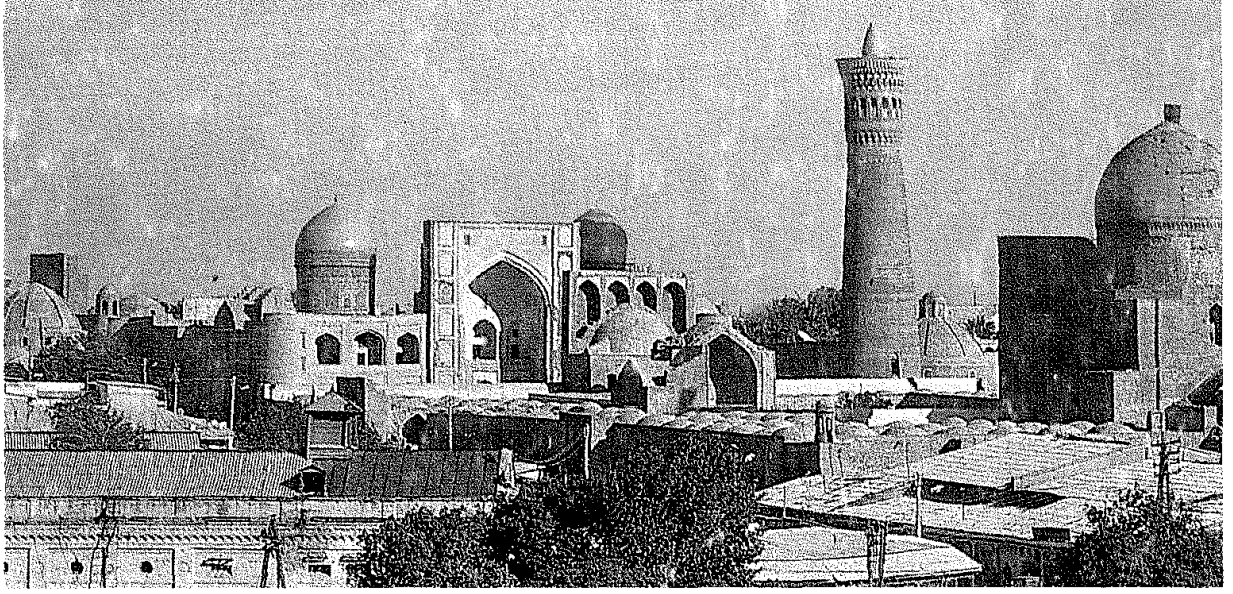


ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
GEVHER NESİBE TIP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YAYIN NO: 22



BÜYÜK TÜRK - İSLÂM BİLGİNİ

B U H Â R İ

(811- 869)

-ULUSLARARASI SEMPOZYUM-

18-20 HAZİRAN 1987

Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? / Âyet

Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin.

BUHÂRİ

Buhâri Kongresi Tebliğleri

18-20 Haziran 1987

KAYSERİ

EDİTÖR

Prof.Dr. Ahmet Hulûsi KÖKER

(Tebliğin dil ve bilimsel sorumlulukları konuşmacılara aittir)

Her Hakkı Saklıdır

ISBN: 975-8013-14-9

Dizgi-Baskı
Erciyes Üniversitesi Matbaası
KAYSERİ - 1996

BUHÂRÎ VE et-TÂRÎH'UL-KEBİR'İ

Dr.Ali YARDIM*

Buhârî (ö: 256/870), İslâm târihinin yetiştirdiği ender şahsiyetlerden birisidir. Onun, *Hadîs* ve *Târih* dalındaki eserleri, sahâlarının birinci el kaynakları durumundadır. Bildiğimiz kadariyle, *Târih* dalında üç mühim eseri vardır: *et-Târîh'ul-Kebîr*, *et-Târîh'ul-Evsat* ve *et-Târîh'us-Sağîr*. Bunlardan, birincisi (Kebîr) ile üçüncüsü (Sağîr) basılmış olup,¹ ikincisinin (Evsat) ise yazma nüshalarına sâhip değiliz².

Biz, sâdece *at-Târîh'ul-Kebîr* üzerinde duracak ve diğer ikisine mâhiyetleri bakımından kısaca temâs etmekle yetineceğiz.

et-Târîh'ul-Kebîr, alfabetik usûlle tertîb edilmiş bir "Ricâl Tabakâtı" dır. *et-Târîh'us-Sağîr* de, aynı şekilde bir Ricâl Tabakâtı olup "vefât" (ölüm) esâsına göre kaleme alınmıştır. Bir bakıma kronolojik'tir. İbn Hacer (ö.852/1448)'in yaptığı atıflardan anladığımıza göre, *et-Târîh'ul-Evsat* da, aynen *et-Târîh'us-Sağîr* gibi, "vefât" esâsına göre ve 10'ar senelik zaman dilimlerine ayrılarak tertîb edilmiş bir "Ricâl Tabakâtı"dır³.

Bu arada, *et-Târîh'us-Sağîr*'in muhtevâsına, bir paragraf ayırmamız, yerinde olacaktır: Buhârî, bu eserinde, Hz.Peygamber'le ilgili kısa bir Giriş'ten sonra "Önsöz" mâhiyetinde 4 satırlık bilgi vererek esâsa geçer ve şöyle bir sıra tâkip eder:

- 1- Hazreti Peygamber hayatta iken vefât eden yakınları.
- 2- Hazreti Peygamber hayatta iken vefât eden Muhâcirûn ve Ensâr.
- 3- Hazreti Peygamber'in vefâtı.
- 4- Hz.Ebû Bekir ve Hz.Ömer devirlerinde vefât eden Ashâb.
- 5- Hz.Osman devrinde ölenler.
- 6- Hz.Ali devrinde ölenler.
- 7- Daha sonraki devirleri ise, kendi vefâtından bir iki sene öncesine kadar "on'ar senelik zaman dilimi"ne ayırarak:
 - a) Hicrî 40-50 seneleri arasında ölenler.
 - b) Hicrî 50-60 seneleri arasında ölenler.

* Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1- *et-Târîh'ul-Kebîr*, 4 cild, 8 kısım hâlinde Haydarâbâd'da 1361 yılında basılmış olup; sonradan, kısımlar müstakil cild hâline getirilerek, 8 cild olarak ofset baskısı yapılmış ve 9. cild olarak da Kitâb'ül-Künâ ilâve edilmiştir. *et-Târîh'us-Sağîr* ise 2 cild hâlinde Kahire'de 1397/1977'de basılmıştır.

2- Bkz. Fuad Sezgin, GAS, I/133.

3- İbn Hacer, ölüm târihlerini kesinlikle tesbît edemediği kimselerin durumunu, el-Buhârî'ye aften: "Buhârî, *et-Târîh'ul-Evsat*'ında, onu, 140-150 târihleri arasında vefât eden kimseler bölümünde kaydetmiştir" şeklinde belirtir. (Yer yer, 150-160-180-190 seneleri arasında vefât edenler bölümü gibi ifâdelere sık sık rastlanır). Bkz. Tehzîb'ül-Tehzîb, I /461; II/159,385-386, 409.

c) Hicrî 60-70 seneleri arasında ölenler.

y- Hicrî 250 senesinde ölenler.

z- Hicrî 255 senesinde ölenler, tarzında bitirir.

el-Buhârî, *et-Târî'ul-Kebîr'e* bir "Önsöz" yazmamış ve sâdece, eserin tertîbi ile ilgili olarak bilgi vermiştir (I/11). *et-Târîh'us-Sağîr'de* ise, muhtevâ ile ilgili olarak 4 satırlık bir "Önsöz" bulunmaktadır. Burada ki ifâdeler, aşağı yukarı -tasnîf şekli dışında- her iki Târih'i için de geçerli olup; eserlerinde, hangi bilgilere ve ne ölçüde yer verdiğinin çerçevesini göstermektedir. Bu sebeple, *et-Târîh'us-Sağîr'in* o ifâdelerini buraya almamız yerinde olacaktır:

*"Bu eser, Hazreti Peygamber'in, Muhâcirlerin ve Ensâr'ın tarihi'ni; güzelce onların yolundan giden Tâbiitler'in ve onlardan sonra gelenlerin vefâtları, bir kısım nesepleri ve künyeleri ile, sözlerine rağbet edilen kimselerin tabakâtı hakkında muhtasar bir kitaptır. Bir kısım insanların soy kütükleri (ensâb), o sâhanın mütehassısları arasında yayılmakta ve kullanılmakta olduğundan, efkâr-ı umûmiye onları şöhretleri ile tanımaktadır. Eğer onlarla ilgili bir hususta ihtilâfa düşmüşlerse, o takdirde açıklama yapmaya ve delil serdetmeye ihtiyaç duyulmuştur"*⁴.

et-Târîh'ul-Kebîr'in Yazılış Târîhi

el-Buhârî, eserinin yazılış târihi ile ilgili olarak bir bilgi kaydetmemiştir. Ancak, günümüz ilim adamlarından bâzıları, bu hususta tahmin yürüterek bir kısım ip uçları bulma gayreti içinde olmuşlardı. Bunlardan **Prof.Dr.Fuad Sezgin**, Buhârî'nin *el-Câmî'us-Sahîh'inin* te'lif târihini tesbite çalışırken:

"Buhârî'nin, hangi târihte Sahîh'ini telif ettiğini bilmiyoruz. Umûmiyetle, et-Târîh'ul-Kebîr'ini ve muhtelif mevzulara dâir küçük hacimli kitaplarını telifinden sonra Sahîh'i ile meşgul olduğunu tahmin ve bunu on altı senede, kaynaklarını birlikte taşımak sûretiyle muhtelif ülkelerdeki seyâhatleri esnâsında meydana geldiğini biliyoruz" der⁵ ve bir başka münâsebetle de: *"Sahîh'inden daha evvel telif etmiş olduğu Târîh'inde, ..." ifâdesini kullanır*⁶.

Öte yandan, "Buhârî'nin Târîhçiliği" üzerinde kısa bir makale yazan ilim adamlarımızdan **Yrd.Doç.Dr.A.Vehbi Ecer**, Prof.Sezgin'i de referans göstererek:

"Buhârî, kendisine ün kazandıran Sahîh'inden tahmînen en az altı yıl önce et-Târîh'ul-Kebîr'ini yazmıştır" der⁷.

Gerek **Fuad Sezgin'in** rakamlı târih vermeden *"Sâhîh'inden önce telif ettiği"* yolundaki tahmîni ve gerekse **Dr.Ecer'in** *"En az altı yıl önce"* şeklindeki tahmîni

4- Bkz. *et-Târîh'us-Sağîr*, I/1.

5- Fuad Sezgin, **Buhârî'nin Kaynakları**, s.169, İstanbul, 1956.

6- Sezgin, a.g.e., s.105.

7- A.Vehbi Ecer, Türk kültür Muhitinin Yetiştirdiği Hadîs Bilgini Buhârî'nin Tarihçiliği, Erciyes Dergisi s.24, sayı: 108, Kayseri 1986.

tesbîti, bize öyle geliyor ki, *et-Târîh'ul-Kebîr'in* baş kısmındaki "icâzet kaydı"na dayanmaktadır. Eserin bu kısmında:

"Ebû'l-Hasan Muhammed b. Sehl el-Fesevî'nin, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî'den, Basra'da, hicrî 246 senesinde, kırâat yoluyla, *et-Târîhu'l-Kebîr'in rivâyet iznini aldığı*" kaydı bulunmaktadır⁸.

Fuad Sezgin'in, *el-Câmi'us-Sahîh'in* nihâî tasnîfi husûsundaki değerlendirmelerinde, "252" târihini tercihe meyyâl olduğu⁹ dikkate alınınca, ondan "*en az altı sene önce*" şeklindeki tahmîni, doğru bir tesbit olarak karşılamamız gerekecektir.

Ancak, *et-Târîh'ul-Kebîr'de* yer alan ricâl'in ölüm târihleri üzerinde yapılan bir araştırma, bu hususta bizi ciddî tereddütlere götürmüştür. Şöyle ki, eser baştan sona taranınca, *el-Buhârî'nin bizzat ölüm târihlerini kaydettiği isimler* içersinde, 246 senesinden sonra vefât etmiş bir çok şahıs karşımıza çıkmaktadır. Meselâ, 246 târihinde vefât eden 4 şahıs¹⁰ 247'de 1 şahıs¹¹, 248'de 3 şahıs¹² 249'da 3 şahıs¹³, 250'de 5 şahıs¹⁴, 251'de şahıs 5 şahıs¹⁵ ve 252'de 1 şahıs¹⁶ yer almaktadır. Bu rakamlara, eserde ismi geçip de ölüm târihleri bu senelerden birine rastlayan, fakat el-Buhârî'nin rakamla tasrîh etmediği şahısları dâhil etmediğimizi ayrıca kaydetmeliyiz.

Bu durumda, *et-Târîh'ul-Kebîr'in*, "*el-Câmi'us-Sahîh'den önce yazıldığı*" yolundaki yaygın tahmînî kanâatlere katılmamız mümkün görünmemektedir. Nitekim, bir şahsın, ölmeden önce ölüm târihinin tahmîn edilip yazılmasının mümkün olamayacağına; el-Buhârî'nin ise, bunları sarâhâten yazıp eserine aldığına göre, onun, bu eserini, kendi vefatından 4 sene öncesinde, hicrî 252 târihinde ikniâl etmiş olabileceğini söylemenin, daha gerçekçi bir tahmin olacağı kanâatindeyiz.

İfâde etmek yerinde olur ki, ilim çevrelerince de çok iyi bilindiği gibi, *târîhî vesîka* hüviyetini taşıyan ve bir önceki kaynaklara veyâ bir başkasının şehâdetine dayalı olarak sürdürülen bu nevîden çalışmalar, bir kaç senede bitirilemeyeşi bir tarafa, devamlı surette ilâveler ve düzeltmeler yaparak, her an geliştirilmeye ihtiyaç gösterirler. Bir kolleksiyon veyâ arşiv hüviyeti arzeden bu türden eserler, bütün bir ömrün mahsulü olup, umûmiyetle, o ömrün sonbaharında olgunlaşırlar. Onları, diğer fikrî eserler gibi, "*oldu!..*" deyip erken pazara sürmek mümkün değildir.

et-Târîh'ul-Kebîr'in Tasnîf Şekli

et-Târîh'ul-Kebîr'in bir "*Ricâl Tabakâtı*" olduğuna daha önce işâret etmiştik. Eserin tertîbi *alfabetik*'tir. Yânî, hakkında bilgi verdiği şahısların isimlerinin ilk

8- Bkz. *et-Târîh'ul-Kebîr*, I/3.

9- Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s.169-172.

10- Bkz. *et-Târîh'ul-Kebîr*, I/246, r.782; I/355, r.1122; II/6, r.1509; VII/6, r.23.

11- Bkz. II/393, r.2893.

12- Bkz. I/69, r.167; I/205, r.644; II/6, r.1510.

13- Bkz. I/267, r.854; II/295, r.2522; VI/355, r.2616.

14- Bkz. V/442, r.1440; V/442, r.1441; VI/44, r.1645; VI/192, r.2141; VI/299, r.2464.

15- Bkz. I/404, r.1291.

16- Bkz. II/345, r.1168.

harflerinin alfabetik sırasına göre sıralanmıştır. Bildiğimiz kadarı ile, el-Buhârî, Tabakat nev'inden "*alfabetik tasnîf*" çıkırını açan *ilk* müelliftir. Ancak onun, modern mânâdaki alfabetik tasnîf usûllerine tamâmen uymadığını, kendine has bir metod denenmesine girişmiş olduğunu da söylemeliyiz.

el-Buhârî, bu eserine, *Hazreti Peygamber (s.a.s)*'den îtibâren ikibuçuk asır içinde yaşayıp da, İslâm, iman ver irfânının nesilden nesile naklinde şu veyâ bu ölçüde emeği geçmiş şahısları almış ve bir *Muhaddis-Târihçi* metodu ile, onlar hakkında kısa ve öz bilgiler vermiştir.

Eser, "Kitâb'ül-Künâ" (Künyeler) bölümü ile birlikte, 9 cild hâlinde basılmıştır. Yer yer kayıpları ve nâşir tarafından okunamıyan eksikleri vardır. Mevcut matbû nüshaya göre, eserde tanıtılan şahıs sayısı:

I. ve II. cildlerde.....	2894
III ve IV. cildlerde.....	3176
V. ve VI. cildlerde.....	3267
VII ve VIII. cildlerde.....	3452
Kitâb'ül-Künâ'da.....	993
Toplam.....	13.782'dir.

Bunlardan 189 şahıs, "İsimler" bölümünde geçtiği hâlde, ayrıca -durum belirtilerek- "Künyeler" bölümünde de kaydedilmiş olup, tekrardır. Öte yandan, İsimler bölümünde de bâzı tekrarlar göze çarpmaktadır¹⁷. Bu nevîden tekrarlar da dikkate alınır, eserin, asgarî olarak 13.500'ün üzerinde şahıs ihtivâ ettiğini söyleyebiliriz¹⁸.

Bu isimlerin, eser içindeki tertîbi şöyledir:

1^o- Önce, "*Muhammed Resûlüllâh Sallâhu Aleyhi ve Sellem*" başlığı ile, *Hazreti Peygamber (s.a.s)*'le başlar ve O'nun hakkında bâzı bilgiler kaydeder(1/5-10).

2^o- Arkasından, 8,5 satırlık bir ifâde ile, eserin tertîbi hakkında bilgi verir (1/11).

3^o- Giriş mâhiyetindeki bu kısımdan sonra, eserin esâsına geçer. Burada, el-Buhârî'nin, ince bir "edeb" kâidesinin kökleşmesine öncülük ettiği dikkati çekmektedir. Şöyle ki; alfabetik tasnîf usûlüne göre, ilk harfi "*elif*" olan isimlerle başlaması gerektiği hâlde, o, "*edeb*"i "*formalite*"ye tercih ederek, "*Muhammed*" adını taşıyan şahısları öne alır. Muhammed'ler bittikten sonra, "*İlk Harfi Elif ile Başlayanlar Bölümü*" şeklinde başlık atar ve diğerlerini, alfabetik tasnîfe göre sıralar* .

17- Meselâ bkz. VIII/264, r.2936'daki ile, VIII/281, r.3002'de tanıtılan şahıslar aynıdır.

18- Burada, M. Zübeyir Sıddîkî'nin: "et-Târîh'ul-Kebîr'in, 40.000'den fazla râvîlerin hâl tercümelerine âid notları ihtivâ ettiği söylenir" (Hadîs Edebiyatı Tarihi (Tercüme: Yusuf Ziya Kavakçı), s.155) ifâdesi ile, eserin bir başka yerinde kullandığı: "Buhârî'nin Târîh'i, 42.000'den fazla hadisçi ile meşgul olur" (s.150) ifâdesini; öte yandan, Dr.İsmail Lütfü Çakan'ın: "et-Târîh'ul-Kebîr'de, 10.522 şahıs hakkında bilgi bulabilme imkânına sâhibiz (Hadîs Edebiyatı, s.220) tarzındaki değerlendirmesini düzeltmemiz gerekecektir.

*-Bu incelik, el-Buhârî'den sonraki dönemin bâzı müelliflerinde de görülmektedir. Meselâ, Hafîb el-Bağdâdî "Târîhu Bağdâd" da: Nevevî "*Tehzîb'ül-Esmâ ve'l-Lügât*" da; İbn Hacer "*Tezhîb' üt-*

Bu sıralamada da, aynı harfle başlayan isimleri, kendi aralarında bir grupta-
maya tâbi tutmuştur. Meselâ, "İsmi Ahmed Olanlar" şeklinde bir ara başlık atmış ve
"Ahmed" adını taşıyan şahısları sıralarken şöyle bir usûl takip etmiştir:

a) O adı taşıyan *Sahâbe* isimlerini başa almış ve onları kendi aralarında sıra-
lamıştır.

b) Sahâbe'den sonraki isimleri, grup grup, bab adlarının alfabetik sırasına
göre tertip etmiştir. Ancak, bu kısımda da, tam alfabetik tasnife uymaz ve yer yer,
öne-sona almaları dikkati çeker.

c) Bunlar da bittikten sonra, (*Bâbü'l-Vahid*) şeklinde attığı bir başlık altında,
ana bölümde tanıttığı isimler içinde "*baba adı benzerliği bakımından tek olan*"
isimleri tanıtmıştır.

d) O bölümün sonunda ise "*Baba Adı Bilinmeyenler*" başlığı ile, ismin bir
başka özellik taşıyanları toplamıştır.

Çok isim bulunan maddelerde, bu dört att başlık tekrar edip gitmiş; isim sayısı
az olan bölgelerde ise, yerine göre, bu alt başlıkları kullanmamış, fakat kendi bütün-
lüğü içinde başlıksız olarak bu sıraya riâyet etmiştir.

"Elif" den "Yâ" ya kadar olan isimleri bitirdikten sonra¹⁹, "*İsmi Bilinmeyen de
Baba Adları ile Tanınanlar*" (Babu men la Yu'rafu lehu İsmun, we Yu'rafüne bi-
âbâihim)i ayrı bir başlık altında değerlendirmiştir.

Eserin 9. cildi'ni oluşturan "*Künyeler*" bölümünde; önce, sâdece künyesi ile
tanınıp ismi bilinmeyenler; sonra da, hem künyesi, hem de ismi ile tanınanlar sıra-
lanmıştır. Bu ikinci kısmı oluşturan 189 şahıs, -daha önce de işâret ettiğimiz gibi-
"İsimler" bölümünü oluşturan diğer cildlerde de tanıtılmış olup mükerrerdır.

et-Târîh'ul-Kebîr'de, şahıslar bakımından bir husus dikkati çekmektedir. Bu
da, gerek İsimler, gerekse Künyeler bölümünde "*Kadınlar*"a hiç yer verilmemiş
olmasıdır. Halbuki; **I-Nesebe** göre: a) *Erkekler*, b) *Kadınlar*; **II-Künye**'ye göre: a)
Erkekler, b) *Kadınlar* düzeninde tasnif edildikleri bilinmektedir. Bu husûsun
sebebinin aydınlığa kavuşturulması mümkün olamamıştır.

et-Târîh'ul-Kebîr'in Muhtevâsı

et-Târîh'ul-Kebîr, çok yönlü bir "*bilgi hazînesi*" durumundadır. Bunların bir
kısımını, her hangi bir yoruma kaçmadan, şöylece sıralamak mümkündür.

1⁰- el-Buhârî, şahısları tanıtırken, bunlar arasında, "Sahâbî" veya "Tâbî" olanlara işâret etmekte titizlik göstermiş, bu husustaki ihtilâflı bilgilerin aydınlığa ka-
vuşturulmasında gayret sarfetmiştir. Çok meşhur olan Sahâbîler dışındakilere mu-
hakkak "Hazreti Peygamber'le görüşülmüşlüğü vardır" (*Lehü sohbetün*) kaydını
koymuştur.

Tehzîb"de (Ahmed'i başa almış), onun açtığı çığırın tâkipçileri olarak yerlerine almışlardır.

19- VIII/429, r.3596 sıra numarasından îtibâren bu neviden şahıslara yer verilmiştir.

2⁰- İlk Fetihler döneminde, Ashâb ve Tâbiûn neslinden bir çoğunun, çeşitli vazîfe ve vesîlelerle yer değiştirdiği bilinmektedir. Ve bu husûs, Hadîs rivâyeti açısından da ehemmiyet arz etmektedir. el-Buhârî, tanıttığı şahıs eğer "Hadîs râvîsi" ise, o şahsın, "hangi bölgenin muhaddisi olduğu" husûsunda da titizlikle bilgi vermiştir.

3⁰- Meşhurların "özellik arzeden" söz, fikir ve davranışları varsa, onları da kaydetmiştir. Eser, bu yönüyle oldukça zengin malzeme saklamaktadır.

4⁰-Şahısların, büyük kütlenin hilâfına sâhip oldukları siyâsî ve îtikadî kanâatleri varsa, onlara da yer yer işâret etmiştir. Bu husustaki kullandığı ifâdeler şu meâldedir.

"Kaderiye Mezhebini benimserdi"²⁰; "Mürchie Mezhebini iltizâm ederdi"²¹ "Hâricî idi; Hâricîlerin görüşünü benimserdi"²²; "Zındıklıkla ithâm olunmuştu"²³; "Osmancı idi"²⁴; "Hz.Osman'a öncelik verme eğiliminde idi"²⁵; "Şia taraftarı idi"; "Babası Şia'ya meyilli idi" ; "Hz.Ali'ye karşı çarpışan gruplandı"²⁶.

5⁰- Eserin en bâriz özelliklerinden birisi de, onun, rivâyetlerin sıhhat derecelerini tâyinde lâzım olabilecek bilgileri kaydetmiş olmasıdır. Meselâ, sık sık, hakkında bilgi verilen şahsın içinde yer aldığı "Sened zinciri" verilmiş ve şâyet kayda değer bir durum varsa, bu senedin ittisâl ve inkitâ bakımından, tek kelime ile, bir değerlendirilmesi yapılmıştır: "Mürsel", "Munkatı", "Merfu' Hadîs oluşu sâbit değildir" gibi ifâdeler, bunlardan bir kaçıdır.

6⁰- Râvîlerin şahsiyetleri hakkında bilgi vermek de, el-Buhârî'nin eserinin bir başka özelliğidir. Râvîlerin durumları ile ilgili olarak, adâlet ve zabt bakımlarından bir kusurları tesbit edilmişse, bunlar da kaydedilmiştir. Eserde sık sık karşılaşılan: "*Zayıf, Münkeru'l-hadis, Kezzab, Kâne sikatün sadukan*" tarzındaki ifâdeler, umûmiyetle kendine âid hükümler olmayıp, hep daha önceki râvî tenkîdçilerinin görüşleri olarak verilmiştir. Bu tarzda verilmiş hükümlerden kendine âid olanı yok denecek kadar azdır.

Kendi görüşlerini diğerlerinin görüşlerinden ayırmak için, umûmiyetle, "*Ebû Abdullah (el-Buhârî) da der ki*" şeklinde bir klişe formül kullanmıştır. O, bu türden ifâdelerinde, diğer râvî münekkidlerinin hilâfına, verdiği hükmün gerekçelerini de açıklamaktadır.²⁷

Kaydetmek yerinde olur ki, son devirlerde kaleme alınan araştırma türü eserlerde, et-Târîh'ul-Kebîr, umûmiyetle, bu yönüne ağırlık verilerek tanıtılmıştır. Bâzan

20- Bkz. et-Târîh'ul-Kebîr, III/18, r.74; V/182, r.570; VI/469, r.3012; VII/118, r.528, r.1254; VII/399, r.1745; VII/427, r.1870.

21- Bkz. IV/359, r.3138; VI/22, r.1561; VIII/81, r.2253 (Ebû Hanîfe için söyler).

22- Bkz. VI/267, r.2367.

23- Bkz. V/227, r.741.

24- Bkz. IV/223, r.2584.

25- Bkz. VI/89-90, r.1798.

26- Bkz. III/101, r.352.

27- Bkz. VI/90, r.1798.

da, bu husus, eserin yegâne özelliği gibi takdîm olunmuştur. Halbuki, eser bir bütün olarak titizlikle incelendiğinde, bu noktanın, onun pek çok özelliklerinden sâdece birisi olup, hiç bir zaman birincisi olmadığı görülecektir.

7^o- Eserin en mühim özelliklerinden birisi de, onun, târihî bilgiler yanında, çok miktarda *Hadîs metni*'ni ihtivâ etmesidir. Bizim, fişleyerek yaptığımız tesbîte göre, bu miktar, 2.500 rakamının üstündedir.

Eserde bulunan hâdis metinlerinden bir çoğunun, diğer kaynaklarda bulunmadığı ve bu hususta *et-Târîh'ul-Kebîr'in*, yegâne kaynak, ya da ilk kaynak durumunda oluşu, el-Buhârî'nin çağdaş muhaddislerin kaynaklarıyla yaptığımız bir karşılaştırmanın sonucudur. Bu yönüyle *et-Târîh'ul-Kebîr*, Târih muhtevâlî hüviyetinin yanında, Hadîs metinleri açısından da, *vazgeçilmesi mümkün olmayan* bir kaynak hüviyetiyle önümüzde durmaktadır.

8^o- *et-Târîh'ul-Kebîr'in* Hadîslerini bir kaç sene önce fişlemiştik. Bu *Sempozyum* münâsebetiyle, eseri yeni baştan bir def'a daha taramaya tâbi tutup da, kaydettiğimiz fişleri tasnîf edince, farklı fiş grupları ortaya çıktı. Bunların hepsini, burada bize ayrılan kısa süre içinde arz etmemiz mümkün olamamıştır. Bu sebeple, madde başlıkları hâlinde sunduklarımızın, eserin bütünlüğü içinde, bir kaç ömekten öteye geçmediğinin farkındayız.

Ancak, eserin bir başka özelliğine daha temâs etmeden geçemeyeceğim. Bu da; İslâmî nasları yorumlama, meselelere İslâmî açıdan yeni çözümler getirme, örf ve âdetlerimize ışık tutucu vesika te'min etme, kültürümüzün muhtelif meselelerine açıklık kazandırma gibi problemler üzerinde çalışan araştırmacılarımıza, eserde bol miktarda döküman bulunduğu husûsudur.

Bu konularla ilgili olarak tesbit ettiğimiz bazı *orijinal vesikaları*, nasib olursa, bir makale ile, ilim âleminin dikkat nazarna ayrıca sunmayı düşündüğümüzü de ifâde etmek isterim.

Netîce olarak, *et-Târîh'ul-Kebîr'in*: hadîsçiler, târihçiler, kültür târihçileri ve İslâmî ilimlerin çeşitli meseleleri ile uğraşan araştırmacılar açısından, oldukça bâkir vesikalar ihtivâ eden ve gerçekten klâsik birinci el bu kaynak olduğunu belirtmek isterim.